

Viktorija Aladžić

: Újvidéki Egyetem, Építőmérnöki Kar, Szabadka
: vikica@yunord.net

A FÖLDSZINTES HÁZAK TIPOLÓGIÁJA ÉS LAKÁSKULTÚRA A XIX. SZÁZADI SZABADKA PÉLDÁJA ALAPJÁN¹

*Typology of Ground-floor Houses and Culture of Living Based
on the Example of 21st Century Subotica*

Ez a kutatás azzal a céllal készült, hogy a XIX. századi várostervezés szabadkai példáját alapul véve fényt derítsen a művelődéstörténet, illetve az architektúra bizonyos szakaszaira. A vizsgálat a XIX. század folyamán és a XX. század elején Szabadkán épült földszintes házak típusainak elemzését és rendszerezését tűzte ki céljául, és kimutatta, hogy a XIX. század folyamán épülő szabadkai földszintes házak alaptípusai kölcsönösen összeegyeztethetőek (kompatibilisak) voltak. Ezek szerint pedig az egyszerűbb alappal rendelkező házakat pusztán helyiséghozzáadással bonyolultabb alapú házakká építhették át, illetve ugyanígy, a falusi házakból polgári házakat hozhattak létre. Ezenkívül a házrészek hozzáadásával az utcák szabályozása is lehetővé vált. Mindez viszont nagymértékben hozzájárult az egész város rendezéséhez és urbanisztikai fejlesztéséhez is, hiszen az a XVIII. század folyamán spontán módon, egy teljesen kaotikus urbanizációs mátrix elve szerint települt be, a XIX. század végére viszont már egy házsorokba rendezett közép-európai várossá fejlődött ki.

Kulcsszavak: architektúra, a lakóházak tipológiája, urbanisztikai tervezés, Szabadka, XIX. század

BEVEZETŐ

A vajdasági városok leépülésének folyamata, amely a második világháború óta mindmáig folyamatosan tart, olyan kutatások kezdetét ösztönözte, amelyek hozzájárulnának e városok kiépülési módjának megértéséhez a XIX. század folyamán, mégpedig azért, hogy a mai urbanisztikai tervezéssel összevetve megtaláljuk a módját, hogy e leépülési folyamatnak elejét vegyük, és hogy megfelelő tervezési mintákat találjunk, amelyek lehetővé tennék a vajdasági városok és

¹ Ez a munka a Szerb Köztársaság Oktatásügyi és Tudományos Minisztériumának támogatásával jött létre, *Az építészeti és urbanisztikai tervezés és tervkidolgozás optimalizálása Szerbia fenntartható fejlődésének függvényében* elnevezésű, TR36042-es tudományos-kutatói projektum keretében, s a kutatás már publikált eredményeire támaszkodik (ALADŽIĆ 2011).

települések olyan irányú építését, hogy az ne bolygassa meg a meglévő urbanisztikai szerkezetet, és hogy ne leépítse, hanem kiegészítse és gazdagítsa azt.

A kutatás egyik szakasza a földszintes házak tipológiájának levezetése, a típusok egymás közti viszonyának megállapítása, illetve annak felmérése volt, hogy miként hatottak e típusok Szabadka utcáinak tervezésére és kiépítésére. A választás pedig azért esett pont Szabadka példájára, mivel a Szabadkai Történelmi Levéltár állományában nagyszámú erre vonatkozó levéltári anyag kutatható.

A polgári földszintes házak alapvető tipológiáját már Nebojša Čamprag is elkészítette munkájában (ČAMPRAK 2007). Ami már a kutatás legelején is szembeötlő volt, az, hogy egyes háztípusok alapja kölcsönösen összeegyeztethető (kompatibilis) volt egymással, és hogy az egyszerű alapú házak kiegészítésével és bővítésével összetettebb alapú házak jöttek létre. Szabadka urbanisztikai fejlődésének további kutatásai viszont rámutattak, hogy a házak tipológiája mélyen és közvetlenül kapcsolódik a város urbanisztikai fejlődéséhez, valamint, hogy a város tervezésének módja megfelelő objektumtípusokat feltételezett, e típusok pedig nagymértékben befolyásolták az utcák és várostömbök kialakulását.

A XIX. században épült szabadkai lakóházak típusainak elemzése megmutatja majd, hogy ez tulajdonképpen az összes háztulajdonos kollektív hozzájárulása révén létrejött „rendezett” városok és települések kialakulási modellje volt.² Az effajta építkezés nagymértékben hozzájárult maguknak az objektumoknak, majd később az egész városnak a folyamatos fejlődéséhez. A város viszont egyaránt jól viselte a válságot és a hirtelen gazdasági fellendülés időszakait, egyidejűleg maximális ésszerűséget és hajlékonyságot tanúsítván a városépítés terén, de a rendezettség és szépség tekintetében is. A házak összeegyeztethető tervrajzai, valamint kivitelezésük módja valósította meg az urbanisztikai tervezés keretein belül a város fenntartható fejlődését a XIX. században.

SZABADKA VÁROSTERVEZÉSÉNEK KEZDETEI

Miután a törökök kivonultak a mai Bácska területéről, majd a területet a Habsburg Birodalomhoz csatolták, Szabadka benépesülése a XVIII. század folyamán spontán módon játszódott le. A város akkori kinézetét a legrégebbi megőrzött kéziratos térképen láthatjuk, amelyet Kovács Károly Leopold (*Carolus*

² A mai Szabadka elődjének, Maria Theresianopolisnak 1779-ben, azelőtte Szentmária néven ismert mezővárosból szabad királyi várossá való kikiáltása alkalmával hozott városi alapokmányok (Statútumok) említik első alkalommal a város szabályozásának és rendezésének szükségességét. Így a város szépsége, az utcák szabályozása és a házak díszítése ettől kezdődően állandóan szerepelt azokban az építészeti szabályokban és szabályzatokban, amelyeket a XIX. század folyamán hoztak meg Szabadka városi szervei (ALADŽIĆ 2010); (ALADŽIĆ 2007b).

Kovács Károly Leopold 1778-ból származó kéziratoss Szabadka-térképe
(DUBAJIĆ 1991, 7/a melléklet)

Léopoldum Kovács aliter Kovácsik) készített 1778-ban³ abból az alkalomból, hogy Szabadkát, az akkori Szentmária mezővárost Maria Theresianopolis⁴ néven szabad királyi várossá kiáltották ki. A térkép a mezővárost az első tervszerű szabályozások előtti időszakában ábrázolja, és a település spontán benépesüléséről tanúskodik (1. melléklet). Néhány sorba épített ház formációján és alig egy pár polgári házra kívül, amely a mezőváros központjában az utca szabályozási vonala mentén épült, a város házainak nagyobbik hányadát szabadon helyezték el a parcella közepén, kizárólag a ház tűzfalának északra tájolását tartván tiszteltben, hogy ezáltal megvédjék magukat a domináns északi szélről.

Miután Szabadka elnyerte a szabad királyi város státusát, megkezdődtek a rendezésére irányuló erőfeszítések is, amelyek elsősorban az utcák szabályozását feltételezték, valamint a túlnyomórészt falusias építkezésű, háromszög-oromzatú házakból álló település városi jellegűvé változtatását, az utca vonalához hosszanti irányban igazodó polgári típusú házakkal és egy reprezentatív küllemű belvárossal, amelynek területén kizárólag emeletes objektumok építését engedélyezték. Attól kezdve, hogy 1820-ban elkészült a város külső szabályozásáról szóló tervezet, majd 1822-ben Wüstinger József I. és II. Városszabályozási Terve (ALADŽIĆ 2006), a parcellák geometriai szabályozását minden egyes új objektum építésekor alkalmazták. Eszerint a háztulajdonosok helyiségeket építettek meglévő házukhoz, hogy ily módon az utca szabályozási vonalához igazítsák azt, illetve, hogy a falusi típusú házból polgári típusú épületet hozzanak létre, eleget téve ezáltal a város külső szabályozásáról szóló tervezetnek, valamint a későbbi Építkezési Szabályoknak és Szabadka városa részére 1882-ben meghozott Építkezési Szabályzatnak is (ALADŽIĆ 2007a).

A FÖLDSZINTES HÁZAK ELEMZÉSE

A Szabadkai Történelmi Levéltárban megőrzött, 1875 és 1914 közötti időszakból származó, illetve a korábbi időszakokból eddig fellelt épületalaprajzok részletes vizsgálata nyomán megállapíthatjuk, hogy mindazok a különböző típusú házak, amelyek a XIX. század folyamán épültek Szabadkán, kölcsönösen összeegyeztethető alaprajzzal rendelkeztek, és hogy a helyiségek pusztá hozzáépítésével a legegyszerűbb típusú, kétrészes falusi házat bonyolult alaprajzú földszintes vagy emeletes polgári épületté lehetett alakítani. Ezenkívül számos

³ (DUBAJIĆ 1991) 7/a melléklet.

⁴ A Közép-európai Egyetem Research Support Scheme támogatásával megvalósított, No RSS/HESPNO.:68/1995 jelzetű kutatási projektum lefutása ideje alatt Viktorija Aladžić és Gordana Prčić Vujnović kutatók átnézték a Szabadkai Történelmi Levéltár 2-es Állományában elhelyezett összes építkezési engedélyt és tervrajzot az 1875-től 1914-ig terjedő időszakból (ALADŽIĆ, VUJNOVIĆ 1997).

bővítési tervzet is ránk maradt, s némely esetben több tervrajz is a ház fokozatos organikus fejlődését tanúsítja az egyedi parcellán. Ennek az építkezési módnak köszönhetően viszont a háztulajdonosok mindegyike, azáltal, hogy közvetlenül részt vett házának felépítésében, átalakításában és bővítésében, a város szabályozásának és rendezésének is részese lett.

A megőrzött tervrajzok alapján nyilvánvalóvá vált, hogy az 1778 és 1878 közötti időszakban az építkezési engedélyek zömét már felépült objektumok adaptálására vagy bővítésére állították ki. Ezáltal viszont a meglévő források maximális kihasználását biztosították. Minden tulajdonos arra törekedett, hogy a lehető legnagyobb mértékben kihasználja a már meglévő objektumot, és hogy a régi házból minél többet beleépítsen az újonnan tervezett épületbe. Rendkívül ritka esetnek számított, ha a meglévő házat azért bontották le, hogy helyére vadonatúj épületet építsenek, viszont a XIX. század utolsó két évtizedében ez már gyakrabban fordult elő, mégpedig annak köszönhetően, hogy Szabadka a századvégen, a vasút 1869-es bevezetése után, erőteljes gazdasági fellendülésen ment át, így a belváros területén egyes parcellákon a kevésbé látványos földszintes házakat lebontották, helyükre pedig reprezentatív külalakú emeletes épületeket emeltek.

A legegyszerűbb háztípus, amelyet a XIX. század folyamán Szabadkán építettek, kétrészes, vert falú falusi ház volt, amely egy szoba-konyhából állt (az I. táblán A1 jelzettel van megjelölve).⁵ A konyhában kéménykürtővel megtoldott nyitott tűzhely állt. A tűzhely előtt egy előtér húzódott, ahonnan a szobába lehetett menni. A házat náddal fedett, kétvizes tető borította, háromszögletű ormokkal, amelyek közül az egyiket általában az utca felé tájolták.

A kétrészes alaphoz hosszanti irányban vagy szélességben lehetett helyiségeket hozzáadni. Amennyiben hosszanti irányban bővítették a házat, a konyha mögé istállót lehetett építeni (I. tábla – B1), hogy a háziakon kívül a falusi háztartás legfontosabb gazdasági támasza, a jószág is menedékre leljen az épületen belül. Ha viszont a kétrészes házhoz a parcella belsejének irányában építettek még egy szobát, a XIX. századi Szabadkára és tágabb környezetére jellemző

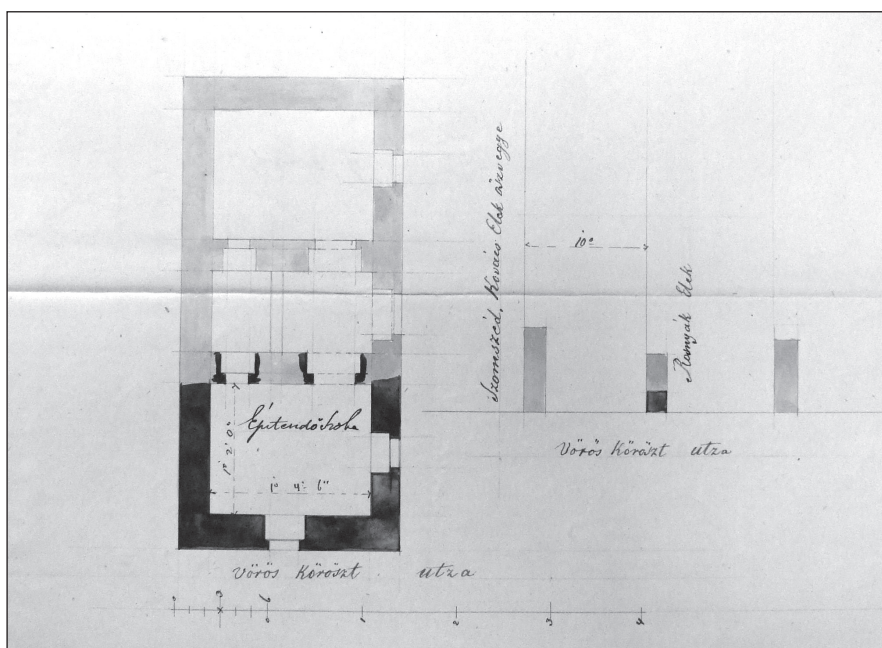
⁵ Az I. táblán látható alaprajzokat a szerző eredeti tervrajzokból másolta át. Az egyes házak alapjának nagysága nem teljesen, csupán részben van egyeztetve, mivel a tervrajzokon gyakran nem lehetséges megállapítani a ház pontos dimenzióit, lévén, hogy számos tervrajz nem is tüntet fel dimenziókat, ezenkívül pedig különböző időszakokban különféle arányokat és mértékegységeket alkalmaztak. A bemutatott hozzávetőleges dimenziók alapján is azonban a házak kölcsönös kompatibilitására lehet következtetni. A rajzok mindegyike alatt az eredeti tervrajz szignatúrája olvasható, amely alatt a tervrajzot a Szabadkai Történelmi Levéltár 2-es Állományába beiktatták. A házak újonnan tervezett részeit az eredeti tervrajzok mintájára piros szín jelöli, a meglévő házrészekét fekete, a bontásra szántakét pedig sárga.

I. tábla

legtágasabb típusú falusi házat eredményezte, az úgynevezett pannon jellegű, háromrészes falusi házat (I. tábla – C1).⁶

Rosnyik Elek házbővítési tervrajzának példájából láthatjuk, hogy egy falusi ház kétrészes alaprajzának kibővítésével háromrészes alaprajz jött létre, s így a ház, amely korábban behúzott helyzetben volt az utca szabályozási vonalához viszonyítva, a szoba hozzáépítésével kikerült a szabályozási vonalra (2. melléklet).⁷ Ez a példa – a többi hasonlóval együtt – arról tanúskodik, hogy az objektumok bővítésével egyidejűleg az utcák szabályozása is haladt, ez viszont az egyes utcák és parcellák lassú, több évtizeden át tartó szabályozását jelentette, mely az új építkezések és a meglévő objektumok jelentősebb adaptációja alkalmával játszódott le.

Rosnyik Elek házbővítési tervrajza 1870-ből (IAS, F:2, 5062/polg. 1870.)

⁶ A pannon jellegű háromrészes falusi ház leírásával több monográfia és tudományos munka is foglalkozik. Ez a háztípus három helyiségből állt, két szobából és egy küttőt tartalmazó konyhából a kettő között. Akárcsak a kétrészes ház esetében, a küttő előtt itt is egy előtér húzódott, ahonnan a szobákba lehetett menni. A házat háromszögletű ormával tájolták az utca felé, az utcára néző szobát pedig *tisztaszobának* nevezték. A ház tűzfala a szomszéd parcellájára nézett, és ha ez lehetséges volt, egyben északra is (BARABÁS, GILYÉN 2004); (PERUNICÍĆ 1958); (ALADŽIĆ 2009b); (BENKŐ 2009); (ALADŽIĆ 2011).

⁷ Szabadkai Történelmi Levéltár (a továbbiakban SZTL), F:2, 5062/polg. 1870.

A háromrészes ház alapjához általában hosszanti irányban kamrát és istállót építettek (I. tábla – D1), de szobát is építhettek hozzá, azután pedig kamrát, istállót, szalmatetőt fészert, éléskamrát, mosókonyhát stb. Egyéb esetekben a háromrészes ház önálló egységet alkotott, a kiegészítő helyiségeket pedig különálló objektumként építették meg, az udvar végében. Itt azonban ki kell hangsúlyoznunk, hogy helyiség-hozzáadással bármely fejlettebb típusú ház létrejöhett, de épülhetett egyszerre is, komplett egész gyanánt. Így hozzáépítéssel korszerűsítették a régebbi objektumokat is, amelyek alakjukkal és nagyságukkal már nem elégtették ki a tulajdonosok igényét, vagy az építészeti szabályzatok feltételeit.

A két- és háromrészes házak fejlettebb variánsa a tornáccal (*ámbitussal* vagy *ganggal*) felszerelt ház volt, de tornácot más típusú házaknál is alkalmaztak (I. tábla – A2, C2, D2, E2). A tornác részterületeit be lehetett építeni, amivel a két- vagy háromrészes falusi ház éléskamrával vagy kisebb oldalszobával bővíthetett (I. tábla – A3, C3, C4). Némely variánsok esetében a konyhát helyezték át a tornácra.

A XIX. században Szabadkán alkalmazott építkezési szabályok kijelölték a belváros területét, amelyen belül nem épülhettek falusi típusú házak, vagyis olyanok, amelyek háromszögletű ormukkal tájolódnak az utca felé, hanem csak polgári típusúak, amelyek hosszanti falukkal követik az utca vonalát, hogy ily módon homlokzatukkal elzárhassák a parcella utca menti frontját, és ezáltal az utca mindkét oldalán folyamatos, megszakítás nélküli homlokzati vonalat létesítsenek (ALADŽIĆ 2010).

Amikor ezeket a szabályokat bevezették (ALADŽIĆ 2006), Szabadkán a házak legnagyobb része még falusi volt, ezért meg kellett találni átalakításuknak a legésszerűbb módját, hogy az akkor még többnyire szegénysorú szabadkai lakosok eleget tehessenek az építkezési szabályzat említett kitételének. Így a XIX. század derekától kezdve egyre több olyan tervrajz keletkezett Szabadkán, amely a házak kibővítésének vagy falusi típusú házból polgári típusú házzá való átalakításának valamely lehetséges módozatát mutatja be.

Olyan esetben, amikor a háromrészes tornácos falusi ház két utca sarkán húzódó parcellán helyezkedett el, és amennyiben pontosan a sarokra épült, úgy lehetett direkt módon átalakítani falusi típusú házból polgárivá, ha az utca mentén húzódó hosszabbik homlokzatán ajtót és ablakot nyitottak.

Kolonicsné Molnár Mária házának 1862-es példája átmeneti formát mutat a háromrészes falusi és a téglalap alapú kéttraktusos polgári ház között (I. tábla – C5). Kolonics Mária kérvényt nyújtott be, hogy ormával az utcára néző háromrészes falusi házához három helyiséget építhessen hozzá, amelyek a háromrészes ház helyiségeivel párhuzamosak lennének.⁸ Ily módon a ház, amely háromszög-

⁸ SZTL, F:2, 3054/polg. 1862.

letű ormával az utcára nézett, továbbra is falusi jellegű maradt, azonban az a rész, amely a háromrészes tornácos háznál a tornác bejárata lett volna, ez esetben az üzlet bejáratát képezte. A konyha a régi részhez tartozó két szoba közül a térből átkerült az újonnan épült traktus középső részébe. Az egykori konyhát kamrává alakították át, a ház új traktusának végébe pedig még egy szobát építettek. A házba az udvarról a konyhán át lehetett bejutni. A ház tehát a parcellán való elhelyezkedését tekintve továbbra is falusi jellegű maradt, de belső térszervezését illetően a téglalap alaprajzú, két traktusból álló földszintes polgári ház példáját képviselte, és a mai Május 1-je utca 28-as házszáma alatt volt található.

Téglalap alaprajzú, kéttraktusos földszintes polgári ház úgy is keletkezhetett, ha a kétrészes falusi házhoz szélességében építettek hozzá helyiségeket. A kibővített kétrészes házak egyszerűbb példáinál, mint Josa Peić Tukuljac (I. tábla – A4) 1880-ban épült házában esetében⁹, melyben két, utcára néző szoba volt található, a konyha a nyílt tűzhellyel viszont a szomszéd parcella peremére támaszkodott. A konyhába az udvari traktus középső részében lévő előszobából lehetett bejutni, vele átellenben pedig egy kamra volt. A háznak tehát két utcára néző szobája és három udvarra tájolt helyisége volt: középen az előszoba, ennek egyik oldalán a konyha, másikon viszont a kamra volt található.

A falusi kétrészes ház további bővítésével összetettebb típusú polgári ház jöhetett létre, amely három, utcára néző szobával rendelkezett, az udvari traktus középső részében pedig egy bejárati folyosója (hallja) volt, amely a tornác – ámbitus – átalakításával keletkezett. Ennek egyik oldalán a konyha, a másikon viszont a kamra helyezkedett el. Alapjában véve így alakult ki az a háztípus is (I. tábla – C7), amely ugyancsak a konyhának a szobákat tartalmazó traktusból a tornác traktusába való áthelyezésével jöhetett létre, illetve a C5 és C6 jelzésű átmeneti típusok C7-be való átalakítása révén.

A téglalap alaprajzú, kéttraktusos földszintes polgári ház tornáca lehetett hosszanti irányú is, így a ház teljes udvar felőli homlokzata mentén húzódott. Később ennek egyes részeit ugyancsak becsukhatták, és kamrává alakíthatták át (I. tábla – C8).

A téglalap alakú polgári háznak azonban négy-öt utcára néző szobája is lehetett, s ugyanennyi helyisége a ház udvari traktusában, a háztető alá viszont bejárati térséget lehetett építeni. Úgynevezett *szárazbejárata* vagy bejárati térsége a földszintes polgári házak bármelyikének lehetett, ahogyan azt az I. táblán levő A7, A8, C8, E4 vagy az F2 alaprajzok is mutatják. Igen valószínűnek látszik, hogy amennyiben azt a parcella nagysága megengedte, később a többi bemutatott típushoz is építettek szárazbejáratot, lévén, hogy egyes házakat több mint egy évszázadon át fejlesztették és bővítették.

⁹ SZTL, F:2, ép. eng. VI kör 7/1880.

Szabadkán a XIX. században egy L alaprajzú, *könyökháznak* nevezett típus is kifejlődött. Annak szüksége ugyanis, hogy a háromrészes falusi házat polgári házzá alakítsák át, a falusi ház bővítésének még egy módját hozta életre, s ez eredményezte azt a háztípust, amely L betű alakjában tört meg. Még egy helyiség hozzáadásával ugyanis az utca szabályozási vonalának mentén, a háromrészes ház *tisztaszobája* mellett (I. tábla – C1), az L alaprajzú ház legegyszerűbb típusa jött létre (I. tábla – E1). Ez a helyiség szoba volt, de szolgálhatott üzlethelyiség vagy műhely gyanánt is, már ahogyan azt a tulajdonos igényei diktálták.

A *könyökházak* fejlettebb típusait a parcella belseje felé is lehetett bővíteni, mégpedig kamra, cselédszoba hozzáadásával, alvófülke (alkóv) beépítésével stb. A ház az említett helyiségeken kívül azonban nyílt vagy zárt tornáccal is rendelkezhetett, ahogyan azt az I. tábla E2 és E3 példái mutatják. Még egy helyiség hozzáadásával viszont az utca szabályozási vonala mentén az egytraktusos, L alaprajzú három utcai szobával rendelkező ház típusa jött létre. Bizonyos esetekben az egyik ilyen szoba üzlethelyiségként is szolgálhatott (I. tábla – E3), illetve ügyvédi iroda, orvosi rendelő vagy hasonló szerepét tölthette be. A könyökház alapjának megkésztetésével és tükröztetésével viszont az U alaprajzú polgári háztípust lehetett létrehozni, amelyben általában két vagy több lakást különítettek el, és bérházként szolgált (I. tábla – E4, ALADŽIĆ 2009a).

A háromrészes falusi ház egyszerű bővítésével az L alaprajzú polgári ház legfejlettebb típusa is létrejöhetett, amelynél az utcai rész két traktusra oszlott, az udvari részben pedig még egy szárny helyezkedett el. Franzen József 1871-ben kérvényt nyújtott be, hogy földszintes, háromrészes falusi házat kibővíthesse (I. tábla – F1).¹⁰ A ház elülső részének utcai traktusában két szoba és egy üzlethelyiség megépítését látták elő. Az utcára néző házrész belső traktusába egy kamrát terveztek és egy helyiséget, amelynek szerepe a tervrajzon olvashatatlan. A régi háromrészes ház konyhája és szobája mögé pedig, amelyek benne maradtak az átalakított ház tervrajzában is, egy fészert és kamrát terveztek, az udvari oldalon levő összes helyiséget viszont tornácnak kellett összekötnie.

Az I. tábla F2 jelzésű példáján a konyhát a ház udvar felőli ágába helyezték át, arra a helyre pedig, ahol a konyha abban az esetben állt volna, ha a ház egy háromrészes falusi ház bővítésével jött volna létre, ide egy alvófülkét terveztek. Az utcára néző rész udvar felőli traktusában viszont egy előszobát és még egy szobát helyeztek el. Ennek a könyökháznak csukott, beüvegezett tornáca volt, és egy szárazbejárata is. A házat Halbohr János szabadkai földtulajdonos építette 1862-ben.¹¹ A tervrajz megalkotója alá sem írta magát, de a ház mindmáig eredeti alakjában megőrződött, és Szabadkán a Jakab és Komor tér 21-es házszáma alatt látható.

¹⁰ SZTL, F:2, 1425/polg. 1871.

¹¹ SZTL, F:2, 2586/polg. 1862.

KONKLÚZIÓ

Az egymás között összeegyeztethető (kompatibilis) háztípusok alkalmazása a tulajdonosok számára lehetővé tette, hogy bármikor elvégezhessek az épület kiegészítését és bővítését, az anyagi eszközök folyósíthatóságával összhangban, ugyanakkor viszont házuk minden pillanatban befejezett egészet képezett, és bármelyik pillanatban, házrészek hozzáépítésével még nagyobb befejezett egységgé lehetett átalakítani őket. Ezek a változtatások viszont a lakásviszonyok megváltozását is lehetővé tették, mégpedig azáltal, hogy a ház fokozatos bővítésével a házban lejátszódó tevékenységekre vonatkozó különleges igények és funkciók is teret kaptak, s így a bővítés nemritkán a lakásra szánt helyiségeken kívül a munkavégzéshez alkalmas helyiségeket is biztosította. Másfelől, a házak tervrajzai nem korlátozták a házak dekorálását. Így például a térszervezés tekintetében hasonló házak homlokzati vonalának teljesen eltérő stílusjegyei lehettek, ez viszont ugyancsak hozzájárult az architektúra megvalósulásának sokféleségéhez, illetve az utcák attraktív kinézetéhez.

A város a kompatibilis tervrajzoknak köszönhetően folyamatosan fenntartotta rendezett külalakját, amely az évek során egyre fejlődött, ugyanis minden egyes ház minden pillanatban befejezett egészet képezett. Az építmény részeinek egyszerű hozzáadásával viszont biztosítani lehetett a parcellák közepén épült házaknak az utca szabályozási vonaláig való kiterjesztését is. Ezáltal pedig, a város szabályozási terveivel összhangban, hosszabb időn keresztül – pontosabban az 1779-től 1938-ig terjedő időszakban – az utcák fokozatos szabályozása is lejátszódott. A házak egymás között összeegyeztethető tervrajzai mintegy segédeszköz gyanánt könnyítették meg az építkezési szabályok alkalmazását, a szabályozási tervek megvalósítását és egyben több mint százötven éven keresztül biztosították Szabadka városának fenntartható és szerves fejlődését is.

PÁSZTOR KICSI Mária fordítása

IRODALOM

- ALADŽIĆ, V. 2006. Uputstva kraljevskog komesara Ferenc Skultetija za uređenje Marija Tereziopolisa, *Zbornik radova Građevinskog fakulteta*, No 15, Subotica, 391–399.
- ALADŽIĆ, V. 2007. Građevinski pravilnik Slobodnog kraljevskog grada Subotice iz 1882. godine, *Zbornik radova građevinskog fakulteta*, No 16, Subotica, 9–15. (A)
- ALADŽIĆ, V. 2007. Uticaj zakonodavstva na prostorni razvoj Subotice od XVIII veka do druge polovine XX veka, Beograd (doktorska teza u rukopisu, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu) (B)
- ALADŽIĆ, V. 2009. Prizemne najamne građanske kuće u Subotici na prekretnici XIX u XX vek. *Glasnik Društva konzervatora Srbije*, No 33, Beograd, 137–142. (A)

- ALADŽIĆ, V., 2009. Ternary Rural Houses in Subotica, in Kirizsán, I., Szabó, B., Takács E. (eds.) *The Vernacular and the Multicultural Dialogue, Conference Series on the Theoretical and Practical Issues of Built Heritage Conservation – Tusnad*. Rimetea: Utilitas, 199–212. (B)
- ALADŽIĆ, V. 2010. Razvoj koncepta unutrašnjeg grada Subotice u XVIII i XIX veku, *Arhitektura i urbanizam*, No 29. 22–27.
- ALADŽIĆ, V. 2011. Compatibility, Adaptability and Use of Different Types of Ground Floor Houses in 19th Century Town Planning – Case Study Subotica, *Spatium*, No 25, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd, 50–55.
- ALADŽIĆ, V., VUJNOVIĆ, P. G., GRLICA, M., VAŠ, G. 1997. *Građansko društvo i arhitektura u Subotici 1867–1914*, Subotica (Naučno istraživački projekat finansiran od Research Support Scheme – CEU Prague, u rukopisu)
- BAČIĆ, S. 1998. *Iz prošlosti gradskog prava Novog Sada, Sombora i Subotice*. Subotica: Biblioteka Žiga.
- BARABÁS, J., GILYÉN, N., 2004. *Magyar népi építészet*. Budapest, 24–30.
- BENKŐ, E. 2009. The Role and results of Archeology in Vernacular Architectural Research, in Kirizsán, I., Szabó, B., Takács E. (eds.) *The Vernacular and the Multicultural Dialogue Conference Series on the Theoretical and Practical Issues of Built Heritage Conservation – Tusnad*. Rimetea: Utilitas, 63–72.
- ČAMPRAĆ, N. 2007. Osnovna tipologija stambenih građanskih prizemnica u Subotici, *Zbornik radova Građevinskog fakulteta*, No 16, Subotica, 41–56.
- DUBAJIĆ, M. (urednik) 1991. *Koreni*. Subotica: Istorijski arhiv.
- PERUNIČIĆ, B., 1958. *Postanak i razvitak baština na području Subotice od 1686. godine*. Beograd, 24–27.

Typology of Ground-floor Houses and Culture of Living Based on the Example of 21st Century Subotica

This research was intended to clarify some segments of history of culture, architecture and town planning in the 19th century based on the example of Subotica. It included analyses and systematization of ground floor house types that was built in Subotica during 19th and the beginning of 20th century. Research has shown that the basic types of ground floor houses, built during the 19th century in Subotica, were mutually compatible and that by simple addition of rooms on the simple house bases, more complex house bases could be built. In the same way rural houses also could be transformed into urban ones. Adding of different part to the existing houses also allowed regulation of streets. Using compatible house plans greatly helped urban development and arrangement of a town which were spontaneously settled during 18th century, and by the end of 19th century became well developed, well arranged Central European town.

Keywords: architecture, residential buildings typology, urban planning, Subotica, 19th century